

EL BORN
DESAPAREGUT

Daniel Venteo

EL BORN DESAPAREGUT

 efadós[®]

 **Ajuntament
de Barcelona**

EL BORN DESAPAREGUT

Col·lecció «Catalunya Desapareguda»

Primera edició: febrer del 2024

© dels textos: Daniel Venteo i Meléndrez

© del pròleg: Albert Batlle Bastardas

© del prefaci: Ivan Pera i Itxart

© de les fotografies: diversos autors

© de l'edició: Editorial Efadós

© de la col·lecció: Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial Les Torreneres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Idea original, disseny i fotocomposició:

Editorial Efadós

Hi col·labora:

Ajuntament de Barcelona

Assessorament lingüístic:

M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de la portada:

Ritma / AFB

Fotografia de la portadella:

Josep Maria Co de Triola / AFCEC

Acrònims:

AFB (Arxiu fotogràfic de Barcelona)

AFCEC (Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista
de Catalunya)

ANC (Arxiu Nacional de Catalunya)

ICGC (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya)

ISBN 978-84-19736-28-4

DL B-1580-2024

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública
o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb
l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per
la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment
d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de
Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

PRÒLEG

Barcelona, de nou

Pàg. 8

PREFACI

Ciutat Vella, de nou

Pàg. 10

INTRODUCCIÓ

Roda el món i torna al Born...

Pàg. 17

TRAMA URBANA

Urbanisme i arquitectura
d'un barri monumental

Pàg. 57

SANTA MARIA DEL MAR

La catedral del Born

Pàg. 77

MONTCADA

El carrer de Picasso, i de l'art

Pàg. 91

PASSEIG DEL BORN

La plaça del barri i del mercat

Pàg. 115

LA CIUTADELLA

De fortalesa a parc central de Barcelona

Pàg. 167

ESTACIÓ DE FRANÇA

El bressol del ferrocarril

Pàg. 184

ÍNDEX DE CONTINGUTS

Pròleg

BARCELONA, DE NOU

Albert Batlle Bastardas · Regidor del districte de Ciutat Vella

Reconstruir la història dels nostres barris a partir del llegat de les imatges ens permet escriure de nou els peus de fotografia i ens ofereix una nova oportunitat per compartir i contrastar el curs de la història de la ciutat, marcada pels grans esdeveniments i per les escenes més quotidianes dels barcelonins i les barcelonines.

El bullici del mercat, el tràfec de l'estació, el recolliment dels espais de pau,

les corredisses de les criatures al parc... són els sorolls i les olors atrapats en aquestes imatges que ens transporten a escenes habituals al llarg de la història del Born.

Avui, els edificis més emblemàtics i els traçats dels carrers ens recorden tossudament que el Born continua conservant l'essència de barri i la projecció d'una ciutat moderna i emprenedora.

El novembre de l'any 1839, Barcelona va ser l'escenari de la primera fotografia feta a Catalunya, i a Espanya. Ramon Alabern va capturar la primera vista panoràmica

de l'edifici de la Llotja i la Casa Xifré a la plaça de la Constitució, actual pla de Palau, al Born.

L'octubre de l'any 1848 s'inaugurà la primera línia de tren a Espanya entre Barcelona i Mataró, que va sortir de l'espai de l'estació de França, al Born.

I l'Exposició Universal del 1888 va suposar la major oportunitat econòmica i la projecció internacional de Barcelona, que va deixar un important llegat de modernitat a la ciutat, i al Born.

Aquestes són tres de les tantes fites de la Barcelona en «sèpia» que van posar el Born al centre de l'objectiu, com ho ha estat la quotidianitat dels barcelonins i barcelonines; i aquest llibre, una molt bona oportunitat per remirar de nou el cor de Barcelona.

Imatge d'Albert Bastardas i Sampere, el primer alcalde popular de Barcelona, l'any 1908.

BRANGULLI / ANC - FONDS BRANGULLI (FOTOGRAFES)

Prefaci

CIUTAT VELLA, DE NOU

Ivan Pera i Itxart · Comissionat pel Pacte per Ciutat Vella

De ben petit, el meu avi m'explicava com, quan ell era jove, transportava la mercaderia del Maresme, hortalisses de qualitat, al Mercat del Born: al vespre, una caravana de carros feien fila cap a Barcelona mentre els traguers ho aprofitaven per dormir, confiats que els cavalls se sabien el camí. Es despertaven, a trenc d'alba, entrant a Barcelona.

Avui, lluny ens queda ja el mercat, en el temps i en la geografia de la ciutat. Però no en la memòria, necessària per entendre el present. Un present en què el Born és peça clau d'una Ciutat Vella que malda per retrobar-se, reconstruint un equilibri, que no ha de ser impossible, entre la

vida de barri i ser el centre històric d'una capital mundial com Barcelona.

Cada generació tendeix a creure que tot comença amb ells. I no és cert. Hi ha una continuïtat que cal rescatar, conèixer i entendre per entomar els reptes actuals. Aquest llibre de Daniel Venteo n'és un bon exemple.

Imatge de la plaça de Santa Maria durant el ball de gegants amb motiu del quart centenari de la creació de la Confraria de la Minerva de Santa Maria del Mar el 20 de maig del 1923. Els protagonistes són els gegants de Santa Maria, el rei Salomó i la reina de Saba, ja documentats a principis del segle xv. Desapareguts durant la Guerra Civil, el 2002 van ser reconstruïts a partir de fotografies històriques com aquesta.

AUTORIA DESCONEGUDA / AFB

Introducció

RODA EL MÓN I TORNA AL BORN...

Daniel Venteo, historiador i museòleg

Una de les dites barcelonines més populars, que fa referència al caràcter emprendedor d'un dels barris més emblemàtics de la capital catalana al llarg de la història, és: «Roda el món i torna al Born». El Born, o barri de la Ribera, és una de les àrees amb la major concentració monumental de tota la ciutat, juntament amb el barri Gòtic. Les seves places i carrers atresoren una rica història urbana des dels temps de l'antiga Vilanova del Mar d'època medieval fins al nostre segle XXI. El Born sempre ha estat i continua essent un barri amb un dinamisme social i comercial extraordinari. És un símbol

de la reinvençió permanent que històricament ha caracteritzat la ciutat de Barcelona. Des de fa uns quants anys, el Born també ha esdevingut un terme identificat indistriablement amb la capital catalana i la seva capacitat d'innovació: ha estat el nom triat per batejar un vehicle elèctric de la companyia Cupra, ideat i dissenyat a Barcelona. Ras i curt: del Born al món. Aquest és un llibre sobre les continuïtats i les ruptures de la història de la ciutat. Probablement, cap altre barri de la ciutat, amb l'excepció del barri de la Catedral i el conjunt de barris desapareguts per l'obertura de la via Laietana, a més del sector d'Icària del Poblenou, ha estat escenari al llarg de la història contemporània de Barcelona de transformacions urbanes tan radicals, com ara les marcades pels

FERNANDO RUS / ARXIU LABANS

MEMÒRIA COL·LECTIVA

Abans de la Guerra Civil, moltes places i passeigs de Ciutat Vella, i d'una manera particular el Born, disposaven de quioscos de begudes amb terrassa com el d'aquesta imatge. El de la fotografia és el quiosc de begudes que hi havia al pla de Palau, encara a la seva localització original a tocar de la font del Geni Català. Els seus miralls interiors reflectien l'entorn urbà. Molt a prop, a la desapareguda mitjanera de l'actual avinguda del Marquès de l'Argentera, n'hi havia un altre a l'altura del número 4. Alguns d'aquests quioscos, profundament transformats, van sobreviure fins a la Barcelona preolímpica.

JOSÉ ALONSO / FONTS FRANCESC JOSEP ROMÁN CAMPOY

enderrocs traumàtics, tant d'una manera planificada o a conseqüència de la destrucció indiscriminada. La Ribera és una veritable au fènix urbana, un barri bombardejat i mutilat com cap altre de la ciutat per les guerres i les revolucions socials de la Barcelona contemporània.

Si «Roda el món i torna al Born» és una dita clàssica, també cal recordar unes altres suggerents paraules amb les quals l'artista Oleguer Junyent va encapçal·lar l'obra del mateix títol en què recollia les seves aventures arreu del planeta: «No goso dir que vull donar la volta al món; més m'estimo fer públic que soc fill del Born...». Començant al seu barri natal, Junyent va recórrer els cinc continents, d'Egipte a l'Índia i Austràlia, passant per les Filipines, la Xina, Corea i el Japó, des d'on viatjà al Canadà i els Estats Units abans de tornar a l'Antic Continent via Londres i arribar a la seva destinació final: el Born. L'any 1910, l'autor publicava la crònica literària i artística de la

seva volta al món. Uns quants anys abans, el 1892, un altre autor, el dramaturg Jaume Ramon i Vidales, estrenava al Casino del Vendrell una obra teatral qualificada de «juguet còmic-líric d'interès local» en què un dels personatges exclamava precisament també una dita única dels veïns del barri i de tots els fills de la capital catalana: «feu com els barcelonins: roda'l món... i torna al Born».

El barri del Born, o de la Ribera, sempre ha estat una de les zones urbanes de la Barcelona antiga més dinàmiques, definida pel seu caràcter comercial i emprenedor, alhora que monumental. La seva arquitectura i l'urbanisme van ser profundament transformats als segles XVIII i XIX. La definitiva consolidació de la seva trama urbana es va produir entre les dècades del 1850, amb l'obertura del nou carrer de la Princesa, i del 1910, amb l'obertura de la via Laietana. Juntament amb la creació del Parc de la Ciutadella i de la urbanització de l'actual avinguda

DURAN BORI (ED.) / ARXIU L'ABANS

del Marquès de l'Argentera i del passeig de Picasso a les portes de l'Exposició Universal del 1888, els límits del barri queden perfectament delimitats com un quadrant únic de la ciutat antiga. Des de sempre, el pla de Palau ha actuat com a porta d'entrada monumental al barri i, de fet, a la ciutat de Barcelona des de la Mediterrània. Abans de la destrucció del barri de la Ribera després del 1714, aquesta era la zona de la ciutat més dinàmica, l'epicentre de la Barcelona comercial. Ho havia estat des de la seva construcció a la baixa edat mitjana, i ho tornaria a ser força aviat, durant la segona meitat del segle XVIII. Així s'observa en una de les pintures, de la qual es desconeix l'autoria, conservada al Museu d'Història de Barcelona que mostra el passeig –llavors anomenat «plaça»– del Born cap al 1775. L'artista mostrava el carrer, amb les escales de l'absis de Santa Maria del Mar, i els edificis de poca altura ocupats per establiments comercials en els baixos,

dotats de veles per protegir-se del sol. Després d'aquell artista anònim, que era més aviat rudimentari però que té un valor documental considerable, altres personalitats del món de les arts han deixat també les seves particulars visions del barri, com les del pintor Ramon Martí Alsina. Les pàgines que segueixen a continuació són un recull de la memòria fotogràfica d'un barri amb una personalitat urbana única arreu de Barcelona.

A la imatge del costat, al tombant del segle XIX al segle XX, al popular Castell dels Tres Dragons, l'Ajuntament havia creat el primer Museu d'Història de Barcelona, sovint oblidat, amb una col·lecció fonamentalment d'època medieval i moderna procedent de les col·leccions municipals, desmantellat per la Junta de Museus a partir del 1907 per convertir la Ciutadella en un espai de coneixement sobre les ciències naturals.